

beschrijving

(door Evert Landré)

van tijdens de eerste twee

Nederlandse Astronomen Conferenties

(in 1941 en 1942)

gemaakte

foto's

augustus - september 2007

BESCHRIJVING FOTO'S ASTRONOMENCONFERENTIES 1941 en 1942

tussen 27 juli en 6 september 2007 gemaakt door Evert Landré

De map "Dossier NAC 1941 en 1942", die ik in het voorjaar van 2005 vond in een kelder van het Buys Ballot Laboratorium (terwijl ik naar iets heel anders op zoek was!), bevat tientallen documenten betreffende de eerste twee astronomenconferenties van 1941, respectievelijk 1942. Behalve uitvoerige correspondentie ter voorbereiding van de conferenties, programma's en verslagen, trof ik bij de verslagen ook twee sets foto's aan, gemaakt tijdens de wetenschappelijke voordrachten, en een aantal groepsfoto's.

§ 1 - Over de foto's van de NAC 1941.

Op het Sterrenkundig Instituut te Utrecht is na de eerste astronomenconferentie in de zomer/herfst van 1941 een map vervaardigd, 44 cm breed en 31 cm hoog, van licht karton, in het midden verticaal gevouwen. Opeengevouwen toont de binnenkant een 12-tal foto's, alle ongeveer 8,5 x 5,5 cm., zes op de linker- en zes op de rechterpagina. Bij die twaalf foto's bevinden zich drie groepsfoto's.

Op de buitenzijde van de map staat in vrij schuin handschrift geschreven

Eclips 31 Aug 1932

Inventaris lyst

*Een 2de inv. lijst bevindt zich in de
portefeuille: Commissie van beheer der
eigendommen*

Deze tekst is met potlood doorgehaald en vervangen door

FOTO'S 1^e ASTR. CONF. 1941. MAARN

De map is zonder twijfel vervaardigd door Ru Lijdsman, niet alleen omdat hij dat ook in 1942 heeft gedaan, maar omdat het handschrift lijkt op zijn handschrift in brieven van zijn hand in het dossier van de NAC 1942.

De op de foto's afgebeelde (aankomende) astronomen hadden geen naam, alleen onderschriften als "Een foto met een baard" (van Jaap Houtgast), "Tableau de la troupe" (terwijl iedereen wil weten wie op die groepsfoto staat), "Even poseren" (prof. Oort), enz. In oktober 2005 heb ik de foto's in Texel bij prof. Kees de Jager achtergelaten, met het verzoek om voor mij onbekende, op die foto's afgebeelde personen een naam te geven. Kees kweet zich snel van zijn taak. Opmerkelijk was het voorkomen, onder twee foto's, van de naam "Kremer", een naam die ik in geen brief of aanmelding van deelnemers was tegengekomen en ook op groepsfoto's was hij onzichtbaar. Kremer bleek een relatie van prof. Minnaert te zijn die op de ochtend van woensdag 4 juni even kwam aanwippen om een voordracht te houden en daarna weer verdween.

Op 5 maart 2007 heb ik alle foto's gescand (op één onscherpe groepsfoto na), een nummer gegeven en met bijschriften (de namen!) afgedrukt. **Wanneer in het vervolg van deze beschrijving een foto met nummer wordt genoemd, wordt een gescande foto bedoeld, zoals afgebeeld op BIJLAGE 1.**

De op-één-na rechtse figuur op **foto 6** volgens mij niet Blaauw, maar een man, die ik op (groeps) **foto 7** herken aan een hoog, kaal voorhoofd, gekleed in een donker pak: Wesselink, staande derde van rechts.

Een vraag, die ik niet helemaal kan beantwoorden, is: wie heeft al die foto's in 1941 gemaakt? Zelf had ik al uitgedokterd dat de (groeps)**foto 07** gemaakt moest zijn door L. Binnendijk en dat (groeps)**foto 10** gemaakt was door Wesselink of Dijkwel, aangezien zij beide op de foto ontbraken. Ik houd het tenslotte op Dijkwel (UvA), aangezien hij ook tijdens de NAC 1942 foto's heeft gemaakt.

Verwonderlijk is wèl dat bij het bekijken van de twaalf *originale* afdrucken sprake lijkt te zijn van drie soorten en dus misschien wel van drie fotografen: 1) de vijf chamoix-kleurige (van Dijkwel) waarvan de langste zijde 78 mm is, 2) de vier zwart-witte foto's (van Binnendijk) met smalle rand en een langste zijde van 84 mm, 3) de drie zwart-witte afdrucken met gekartelde rand en 82 mm breed. Op alle foto's onder 3) ontbreekt Kees de Jager (!). Hij was inderdaad de derde fotograaf! Zie **BIJLAGE 2**.

Waren buiten deze fotoserie van de NAC 1941 nog meer foto's bekend in het SIU, het Sterrenkundig Instituut van Utrecht? Ja: één! Vanaf de jaren '50 van de twintigste eeuw hebben twee medewerkers van prof. Minnaert op zijn verzoek alle losse prenten en foto's betreffende de geschiedenis van de Sterrenwacht en zijn bewoners op licht-kartonnen vellen geplakt. Op één zo'n vel zitten twee strookjes papier geplakt met daarop de onderwerpen, waarvoor de opgeplakte foto's het illustratiemateriaal vormen: "Astronomen Conferentie 1941" (één foto) en "Astronomen Conferentie 1942" (vier foto's). Op die ene foto uit 1941 staat prof. Oort (Leiden) afgebeeld. Een foto van N. Dijkwel, weten we nu.

In 1993 schreven drie hoogleraren van het SIU, de emeriti Kees de Jager en Henk van Bueren, aangevuld met Max Kuperus, ter gelegenheid van 350 jaar sterrenkunde in Utrecht het herdenkingsboek "Bolwerk van de sterren", door mij geïllustreerd met illustraties uit het SIU-beeldarchief. In het derde hoofdstuk "Oorlog en vrede; onderdrukking en bloei" schrijft Kees de Jager in een kaderstukje over de eerste astronomenconferentie in 1941. In Utrecht was geen illustratiemateriaal over dit onderwerp te vinden (behalve de hierboven genoemde foto van Oort - het plakwerk van Ru Lijdsman was onbekend), maar door toedoen van één van Kees' promovendi (in 1968), de directeur van het Anton Pannekoek Instituut van de UvA, prof. Ed van den Heuvel, kregen de vier samenstellers van "Bolwerk" een **kleurendia** in handen, van een tijdens dezelfde fotosessie in 1941 gemaakte dia (maar waarschijnlijk is: een kleurenfoto), waarbij Dijkwel, Binnendijk en De Jager hun groepsfoto's schoten, en wel door de contactpersoon/leider van de Amsterdamse afvaardiging, David Koelbloed. Behalve hij staat iedereen erop, óók Binnendijk (uiterst rechts als maker van groepsfoto 07), Dijkwel en Wesselink (die ontbraken op groepsfoto 10). Zie **BIJLAGE 3**.

§ 2 - Herinneringen aan de NAC 1942, oftewel het plakwerk van Ru Lijdsman (SIU)

In het dossier dat ik in de kelder van het Buys Ballot Laboratorium vond, bevonden zich niet alleen foto's van de eerste astronomenconferentie van 1941, maar ook van de tweede, gehouden van 1 t/m 3 juli 1942. opgeplakt op een tweetal verticaal gevouwen A3-vellen stevig ruitjespapier, met daarop in totaal dertien foto's, n.l. acht in briefkaartformaat, vier kleine foto's en één grote afdruk, een groepsfoto.

De foto's waren als volgt genummerd:

blz. 2: D4c blz. 4: G6, D2b, D1b blz. 5: G5, D3a, G3 blz. 6: G1, B1, B3 blz. 7: G2, B4, G4.
Alleen bij de drie foto's op blz. 4 waren namen vermeld (tweemaal prof. Oort en prof. Van Rhijn).
Dat oogde zeer geheimzinnig

Hulp bij de oplossing van de geheimzinnige code kreeg ik van twee kanten:

1 - Op blz. 3 had iemand (we zien later wel wie) een tekening gemaakt van de contouren van alle hoofden op de grote groepsfoto, ieder hoofd een nummer gegeven en op een eronder geplakte lijst ieder nummer van een naam voorzien - 33 in totaal!

2 - In augustus 1942 had N. Dijkwel (UvA, Amsterdam) aan Ru Lijdsman, die samen met de Groninger Adriaan Blaauw de NAC 1942 had georganiseerd, een stapeltje foto's doen toekomen die hij tijdens de NAC had gemaakt. In die brief had Dijkwel iedere foto een nummer gegeven, zodat al snel kon worden nagegaan welke foto's in het plakwerk van Lijdsman van Dijkwel waren en welke niet (maar van wie dan wel?).

ad 1 - De verleiding is groot te veronderstellen dat Dijkwel de maker was van de contourentekening: hij was de maker van de foto (ontbrak er dus op) en zou iedereen wel gekend hebben.

Hij was echter niet de vervaardiger ervan. Waarom niet? De schrijfmachineletter van de begeleidende brief bij het pakketje foto's is een andere dan die van de lijst onder de tekening. Ten tweede zijn niet alle door hem naar Utrecht verstuurd foto's in de map opgenomen – er zit ook werk van anderen bij.

Er is geen andere mogelijkheid dan dat het Ru Lijdsman moet zijn geweest. Bij het maken van de tekening heeft hij zich een klein grapje veroorloofd, dat hij zich alleen kon permitteren t.a.v. een collega (of mentor), met wie hij vrijwel dagelijks hebt te maken had, n.l. het voorzien van de kop van Jaap Houtgast, leider van de Utrechtse afvaardiging naar het M-M Huis, van een baardje. Weliswaar was H. de enige met een dergelijke opvallende gelaatsverfraaiing, maar toch.....

Ad 2 - N. Dijkwel stuurde met de foto's een brief mee, die als volgt luidde:

DIJKWEL

AMSTERDAM, Z. 13 augustus 1942
CLIOSTRAAT 21^{II}

Waarde Lijdsman,

Onder separaat verzond ik als drukwerk een aantal foto's en vergrotingen van de conferentie te Doorn. Als tegenhanger van een opname van prof. Van Rhijn heb ik ook ingesloten een foto van prof. Oort, n.l. die ik verleden jaar gemaakt heb. Beslis zelf maar of die ook in de rondzending moet komen. De lijst ziet er dan als volgt uit:

1a. Prof Oort (8 ct) 1b. idem vergroot (25 ct)
2a. Prof van Rhijn (8 ct) 2b. idem vergroot (25 ct)
3a. Voordracht van Prof Oort in het bosch (8 ct),
3b. Gedeeltelijke vergrooting daarvan (20 ct),
4a. de deelnemers (8 ct), 4b en 4c vergrotingen
resp. 25 en 35 ct.

Met collegialen groet

(plus handtekening – EL)

§ 3 - Inhoudsopgave van in het dossier van de NAC 1942 gevonden foto's (met vet het nummer van de bladen met de in september 2007 gescande foto's). Zie **BIJLAGE 4** (13 foto's van de NAC 1942).

- blz. 1 (-----) - titelpagina "Foto's 2^e Astronomen-conferentie Doorn 1-3 Juli 1942"
- blz. 2 (**BLAD 1**) - grote groepsfoto nr. D4c (in de brief van Dijkwel foto 4c, prijs: 35 cent),
- blz. 3 (**BLAD 1**) - contourenplaat en namenlijst (waarbij de naam van Dijkwel ontbreekt),
- blz. 4 (**BLAD 2**) - boven: foto nr. G6 (prof. Oort),
 linksonder: foto nr. D2b (prof. Van Rhijn) (in de brief van Dijkwel foto 2b),
 rechtsonder: foto nr. D1b (prof. Oort) (Dijkwel-foto 1b uit 1941!),
- blz. 5 (**BLAD 3**) - boven: foto nr. G5 (met vijf onherkenbare personen),
 midden: foto nr. D3a (met o.a. bij de boom de professoren van Rhijn en Oort, tussen hen in vermoedelijk Schriever; geheel links Hans Hubenet) (Dijkwel-foto 3a),
 onder: foto nr. G3 (voordracht in het bos),
- blz. 6 (**BLAD 4**) - boven: foto nr. G1 (in het amfitheater),
 midden: foto nr. B1 (idem),
 onder: foto nr. B3 (met op de voorgrond vermoedelijk de Leidenaar Van Woerkom en geheel rechts Tom de Groot van het SIU),
- blz. 7 (**BLAD 5**) - boven: foto nr. G2 (rechtsboven Wesselink uit Leiden, geheel rechts Houtgast, met naast hem Claas, beiden uit Utrecht),
 midden: foto nr. B4 (met precies in het midden prof. Oort),
 onder: foto nr. G4 (groepsfoto).

Ik heb deze verzameling foto's (uitgezonderd de groepsfoto D4c op blz. 2 / BLAD 1) niet aan Kees de Jager voorgelegd - dat zou weinig zin hebben gehad, want hij was er dat jaar niet bij. Hoewel niet nodig (de contourenplaat met tekst gaf alle gewenste informatie over degenen, die wél aanwezig waren) kon hij bijna alle namen geven.

§ 4 - De foto's van N. Dijkwel (UvA, Amsterdam)

Opmerkelijk is dat Lijdsman slechts vier van de hem door Dijkwel toegezonden negen foto's heeft opgeplakt, n.l. 1b, 2b, 3a en 4c. Waar zijn de andere vijf gebleven?

Waren er in het beeldarchief van het Utrechtse Sterrenkundig Instituut, dat dr. Tom de Groot tot 1986 beheerde en in dat jaar aan mij overdroeg, al foto's van de NAC 1942 bekend? Jazeker! In deze beschrijving heb ik op de vorige pagina aangegeven dat in het beeldarchief van het SIU zich vier foto's van de NAC 1942 bevonden. Het zijn vier van de vijf niet door Lijdsman gebruikte foto's, n.l. 2a (klein formaat afdruk met prof. Van Rhijn), 3b (uitvergroting van 3a, de foto van Van Rhijn en Oort bij de boom), 4a (een klein formaat groepsfoto, maar niet dezelfde als de grote groepsfoto 4c) en 4b (een briefkaartformaat afdruk van de grote groepsfoto 4c). De nummering is die in de brief van Dijkwel.

Rest nog een antwoord op de vraag waar dan foto 1a is gebleven: klein formaat foto van Oort voor het schoolbord in 1941. Welnu, die bevindt zich eveneens in het beeldarchief van het SIU (zie de laatste alinea van § 1).

§ 5 - Nog twee andere fotografen

Volgend raadsel: wie zijn de fotografen van de door Lijdsman opgeplakte foto's die NIET van Dijkwel afkomstig zijn?

Ru Lijdsman heeft de dertien foto's genummerd. Die van Dijkwel hebben vóór het door hem opgegeven nummer de letter D gekregen, de D van Dijkwel. De nummers van zes foto's worden vooraf gegaan door de letter G, drie door de letter B. De G en B van wie?

Welke achternamen horen bij die letters? Er waren twee deelnemers wier achternaam met een G begon: De Groot uit Groningen en (Tom) de Groot uit Utrecht. Maar de laatstgenoemde staat afgebeeld

op foto G4 (vooraan met zonnebril, baard en fraai geblokte sokken zit Jaap Houtgast, achter hem zit Tom de Groot) – met andere woorden: de fotograaf van de zes G-foto's is de Groninger J. de Groot. Ten overvloede: hij zit op de door Dijkwel gemaakte groepsfoto D4c uiterst links vooraan (als er meer makers van een groepsfoto zijn, bevinden zij zich altijd op de flanken) en ontbreekt op groepsfoto G4.

Wie gaat schuil achter de letter B? Bottema (Groningen), Boomsma (Utrecht), Blaauw (Groningen) en Binnendijk (Leiden)? Wie de groepsfoto D4c bekijkt ziet dat de eerste drie afvallen, want zij zitten of staan op een veel te ongunstige plek om een foto te maken. Blijft over: Binnendijk uit Leiden. Ten overvloede: hij is op dezelfde groepsfoto de op-één-na meest linkse figuur in de voorste rij; hij heeft bovendien een fototoestel in zijn handen!

Dijkwel is overigens nog wel te zien op groepsfoto G4: hij is de op-één-na meest rechtse persoon (met bril). En staat daar naast hem, helemaal aan de buitenkant, niet Binnendijk, met fototoestel?

BIJLAGE 5 geeft een opsomming van de kenmerken van de dertien foto's.

Oentsjerk (Friesland) / Huizen, 27 juli t/m 25 september 2007

Evert Landré